

ANKA LÁSZLÓ

MIÉRT „DERESTÖRVÉNY” AZ 1907-ES „CSELÉDTÖRVÉNY”?

BEVEZETŐ

A híres-hírhedt „derestörvény” nem más, mint *a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról* szóló 1907. évi XLV. törvénycikk. A magyar jogtörténet százöt esztendő alkotása e jogszabály, több történész foglalkozott vele. Nagyon beszédes elnevezés ragadt rá, melyet mindig idézőjelek közé illesztve tüntettek fel a történelemkönyvekben.

Az idézőjelek olyan esetekben, amikor valaminek a hivatalos elnevezésével párhuzamosan használják, mindenképpen relativizáló. Elsősorban a ragadványnevet teszi viszonylagossá, felhívva a figyelmet, hogy az ilyen elnevezés szubjektív véleményt takar. A szubjektivitásnak mindig okai vannak. Egy törvény esetében politikai, társadalmi nézőpontok állnak a háttérben és az idézőjelekkel körülbástyázott ragadványnév mögött két szempontot lehet sejteni.

(1) A törvényalkotó direkt szándékából ered valamilyen ragadványnév használata, hogy a jogi szakkifejezések bonyolultsága és a szakzsargonban hosszú és megjegyezhetetlen – a laikusnak semmitmondó – törvénycímek helyett egy közérthető, a parlamenti törvénygyári munkától távol állók számára is megjegyezhető, rövid és kifejező erővel bíró beszédes elnevezést kapjon egy-egy artikulus. Erre álljon itt egy példa. Az 1867. évi XII. törvény hivatalos elnevezése: *a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról*. E hosszú és megjegyezhetetlen cím helyett a korabeli politikusok és közvélemény, valamint az utókor történészei is a kiegyezési törvény elnevezést használják (idézőjelmentes változatban) egy olyan jogszabály nevéként, amely a magyar alkotmány- és parlamentarizmus-történet egyik legfontosabb jogintézménye és az ötvenegy esztendeig fennállt politikai rendszer – a dualizmus – alapját képezte. Mert ugyan ki tudja megjegyezni a névelőkkel és kötőszavakkal együtt huszonnégy szóból álló hivatalos elnevezést? *A gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról* szóló 1907. évi XLV. törvény neve mellett így vert gyökeret a „cselédörvény” elnevezés, melyet már az országgyűlési vita során használtak egymás között a felszólaló képviselők. Tömör név, amiből bárki megértheti, hogy mely társadalmi csoport képezi e törvény tárgyát.

(2) A szubjektivitás másik oka a véleménykülönbségből ered, ami egy adott törvény körül kialakul. Akik nem értenek egyet a jogszabály tartalmával és célkitűzésével,

azok már a tárgyalása során negatív minősítő jelzőkkel illetik, amellyel befolyásolni, a jogszabály ellen akarják hangolni környezetüket. *A gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról* szóló 1907. évi XLV. törvény neve mellett így vert gyökeret a „derestörvény” elnevezés. Vagy megemlíthető, hogy ennek előzményeként *a munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról* szóló 1898. évi II. törvénycikk így nyerte el kritikussai részéről a „rabszolgatörvény” gúnynevet.

Az 1907. évi XLV. törvény a hivatalos címével párhuzamosan két ragadványnevel rendelkezik. Közismertebb és elterjedtebb a „derestörvény” használata, mint a „cseléd törvényé”. A *Magyar Néprajzi Lexikon* szerint a deres „[...] testfenyítő büntetés végrehajtására szolgált, támla nélküli pad vagy lóca, amelyre az elítéltet ráfektették (deresre húzták), kezeit és lábait vaspántok alá szorították, vagy a pad alatt összekötötték és így fenyítették meg.”¹ Ha egy törvényre ilyen nevet aggatnak, érdemes megvizsgálni keletkezésének körülményeit, megalkotóinak szándékát, valamint tisztázni, hogy a fenti lexikoni idézetben szereplő testi fenyítéshez hogyan viszonyult az adott jogszabály és minként vélekedtek a fizikai büntetés lehetőségéről a törvényhozók. E tanulmány erre tesz kísérletet. Hangsúlyozni kívánom, a történéseknek nem az a feladata, hogy a múlt jelenségeit, szereplőit megítélje, minősítse. Korunk normáit nem vetíthetjük vissza és nem kérhetjük számon más történelmi idők képviselőin, hanem az adott kor mentalitását mutatjuk be. Az írás folyamán az 1907. évi XLV. törvény két ragadványnevet nem a minősítés miatt használjuk, hanem a gyakori szóismétlések elkerülése végett.

ELŐZMÉNYEK – „TÁRGYALTAM MAGUKKAL A CSELÉDEKKEL IS”

A törvénytervezet elkészítésének társadalmi és politikai előzményei az 1890-es évtizedre nyúlnak vissza. 1891 és 1894 között az úgynevezett Viharsarok városaiban, illetve falvaiban került sor a parasztság megmozdulásaira. 1897–1898-ban a Nyírségben történtek hasonlóak, majd 1905 folyamán a Dél-Dunántúlon lázongtak a szegény parasztok.² Az aratósztrájkok a következő évben is folytatódtak. Az 1907-es esztendő elején pedig újabb paraszti mozgolódásokra került sor az országban. (Mindezen megmozdulások nem csupán a földművelésügyi minisztériumban vezet-

¹ *Magyar Néprajzi Lexikon*. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-1564.html> (letöltve: 2017. október 24.)

² PÖLÖSKEI Ferenc: A dualizmus válságperiódusa. In: *Magyarország története a 19. században*. Szerk. GERGELY András. Budapest, Osiris, 2005. 512–515. 519. ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 2000. 79–80.

tek jogalkotási munkához, hanem a belügyi tárcának is bőven adtak megoldandó feladatot.³⁾

E társadalmi kérdést – a földtulajdonosok és a birtokukon dolgozó agrármunkások szerződéses viszonyából eredő konfliktusokat – korábban az 1876. évi XIII. és az 1898. évi II. – ez volt az úgynevezett „rabszolgatörvény”⁴ – artikulussal igyekeztek rendezni.⁵

A marxista történetírás az 1907-es törvénytervezet benyújtásának előzményei közé sorolta az 1907. márciusi romániai Moldvában kitört parasztfelkelést is.⁶ Ennek hátterében az általános nyomor, földéhség, a szigorú haszonbérleti szerződések, az uzsora és az utóbbiakkal összekapcsolt zsidóellenesség állt. Vidéken Románia-szerte ostromállapotot kellett bevezetni, és csak a hadsereg mozgósításával lehetett a felkelést elfojtani.⁷ Bár a korabeli magyar közvélemény élénk figyelemmel kísérte a romániai eseményeket, egyáltalán nem lehet erre úgy tekinteni, hogy ez váltotta ki az április 4-én benyújtott előterjesztést, mivel egy ilyen jellegű törvénytervezetet nem lehetett pár hét alatt előkészíteni. A román parasztfelkelés inkább csak hangulatilag tett hozzá, azzal hogy felfokozta a feszült állapotokat. A törvénytervezetet benyújtó Darányi Ignác földművelésügyi miniszter biográfusa is arra hívja fel a figyelmet, hogy már 1906-ban elkezdődött a mezőgazdasági lobbiszervezettel, az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettel az ügy megoldása érdekében a kommunikáció, sőt a kabinet az agrárius hátterű Rubinek Gyulát⁸ is megbízta, hogy készítsen felmérést a mezőgazdasági cselédség helyzetéről.⁹ Az agrártárca vezetője is hangsúlyozta törvénytervezete indokolásában, hogy milyen egyeztetési, elemzési eljárás előzte meg a parlamenti előterjesztést. „A törvényjavaslat előkészítésénél behatóan tanulmányoztam és megfontoltam a gazdasági cselédügy elméleti és gyakorlati kérdéseit, tanulmány tárgyává tettem mindazt, ami erről a kérdéstről a gazdák és cselédek

³ SZALAI Miklós: *Ifjabb Andrassy Gyula élete és pályája*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2003. 67–68.

⁴ Uo. 80.

⁵ *A cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról* szóló 1876. évi XIII. törvény <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=5726> (letöltve: 2017. október 24.), *a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról* szóló 1898. évi II. törvény <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=6698> (letöltve: 2017. október 24.).

⁶ DOLMÁNYOS István: A „derestörvény” In: *Magyarország története. 1890–1918. 7/2*. Budapest, Akadémiai, 1978. 644.

⁷ DURANDIN, Catherine: *A román nép története*. Ford. Saly Noémi, Szántó Judit, Tótfalusi Ágnes. Budapest, Maecenas, 1998. 181.

⁸ Rubinek Gyula (1865–1922) agrárius politikus, az OMGE igazgatója, földművelésügyi miniszter 1919–1920-ban.

⁹ FEHÉR György: *Darányi Ignác élete (1849–1927)*. Budapest, Gondolat–Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2017. 397–398.

érdekében a különböző kongresszusokon, gyűléseken, szaktanácskozásokon felhozott, figyelembe vettem az e tárgyra nézve megjelent hírlapi közleményeket, értekezéseket, könyveket, röpiratokat, nemkülönben azokat a felterjesztéseket, panaszokat, és javaslatokat, a melyek a cselédek, a munkások és gazdák és a különböző egyesületek részéről éveken át a földművelésügyi ministerhez intéztettek. Ennek az anyagnak felhasználása után javaslatom legalább azzal az igénynyel léphet fel, hogy [...] a valóságos életben eszközül szolgálhatnak a gazda és a cseléd kívánatos jó viszonyának megszilárdítására.”¹⁰ Darányi miniszter egyik képviselőházi felszólalásában megjegyezte azt is, hogy „tárgyaltam magukkal a cselédekkel is.”¹¹

A téma kortárs kutatója, Hámori Péter úgy látja, „1907-re az agrármozgalmak jórészt kifulladásra jutottak, így a kormány elkerülhette annak a látszatát, hogy az újabb, a korábbinál szociálisabb törvények megalkotása a munkások által kikényszerített folyamat lett volna.”¹² A történész azt is bemutatta tanulmányában, hogy a vármegei törvényhatóságok milyen kezdeményező módon és milyen elképzelés mentén nyújtottak be javaslatot a kormánynak a cselédség helyzetén való javítás szándékával. Rendezni kívánták az 1898. évi II. törvénycikk hiányosságait, valamint újra felakarták pörgetni azt a munkáslakás-építési programot, amely keretében 1901 és 1905 között állami forrásból több ezer munkáslakás építését tették lehetővé, de ez az építkezési hullám az 1905–1906-os parlamenti válság és a darabont kormány idejére kifulladásra jutott.¹³

Az artikulusz alapos előkészítési munkálatainak és a törvényhatóságok ilyen irányú lobbitevékenysége mögött az érintett társadalmi réteg hatalmas tömege állt. Egy becslés szerint, amelyet az 1910-es népszámlálás adataira alapozva határoztak meg, a XX. század első évtizedében körülbelül 1,6 millió önálló birtokos, 1,2 millió segítő családtag, 1,2 millió mezőgazdasági munkás és napszámos, illetve 500 ezer mezőgazdasági cseléd,¹⁴ összesen 4,5 millió ember élt és dolgozott az agrárszférában. A korabeli Magyarországra jellemző szemtermelő mezőgazdaság alapvetően ideiglenesen, szezonális jelleggel szippantotta fel a munkaerőt. A földtulajdonosok mellett 1,7 millió főt tett ki azok száma, akiknek nem volt saját tulajdonú földbirtokuk.

¹⁰ *Indokolás „a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról” szóló törvényjavaslathoz.* In: Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XII. köt. Pesti, Budapest, 1907. (A továbbiakban: INDOKOLÁS.) 567.

¹¹ *Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Napló.* (A továbbiakban: KN. 1906.) IX. köt. Budapest, 1907. (1907. május 17-i ülés) 194.

¹² HÁMORI Péter: A magyarországi agrár-szociálpolitika kezdetei: Az agrárszegénység képének megváltozása az alföldi agrármozgalmak idején. *Századok*, 2003/1. (A továbbiakban: HÁMORI.) 25.

¹³ Uo.

¹⁴ A cselédek félmilliószámát a parlamenti vita résztvevői is elfogadták. Ld. KN. 1906. IX. köt. (1907. május 17. ülés) 195.

Ráadásul sok törpebirtokos egyben napszámos is volt, mivel a birtokában lévő kis-méretű földterület kevésnek bizonyult ahhoz, hogy egy-egy család megélhessen belőle. A mezőgazdasági cselédek az 1900-as népszámlálás adatai szerint 50 százalékban 100 katasztrális hold feletti, 37 százalékban 50 katasztrális hold alatti birtokra szegődtek el munkát vállalni.¹⁵ Érdekes és fontos adalék, hogy miközben 1873-tól a századfordulóig csökkenő tendencia volt megfigyelhető a mezőgazdasági munkabérekben, addig 1900 és 1910 között 74 százalékos béremelkedés következett be. Ugyanakkor az élelmiszerárak 1900 és 1910 között mindössze 36 százalékkal növekedtek. Vagyis miközben az élelmiszerek beszerzése felemesztette a kereset felét, mégis volt reálbér-növekedés a korszakban az agráriumban.¹⁶

A koalíciós Wekerle-kabinet (1906–1910) tagjai tudták, hogy Magyarország lakosságának társadalmi összetétele miatt szükséges, hogy a szociálpolitika mezején eredményeket tudjanak felmutatni és a lelkesedés, valamint az alkotási vágy sem hiányzott a miniszterekből. A kultuszárca vezetője egy magánlevélben hangot is adott elszántásuknak. „A jelenlegi kormány socialpolitikát akar csinálni: hisz ezzel van telítve annak minden egyes tagja, ez uralkodik egész gondolkodásunkon. Ha van időnk hogy tervünket kivigyük, jól mondta Kossuth [Ferenc], akkor Magyarország lesz a művelt világ élén socialpolitikai tekintetben. A szabadelvű párt legnagyobb bűne éppen ennek a területnek a teljes elhanyagolása volt. Az a banda pedig a mely magát itt socialistának nevezi, a valóságban pedig a munkások kizsárolásából él (dusan és bőven) azért gyűlöl minket oly halálosan, mert ha valaki, úgy mi vagyunk arra képesítve hogy lába alól kihuzzuk a gyékényt.”¹⁷

A TESTI FENYÍTÉS JOGSZABÁLYI KERETEI A DUALIZMUS KORÁBAN

A „derestörvény” elnevezés már a törvénytervezet országgyűlési vitája során megszületett, egyaránt használták a korabeli sajtóban és a politikusok közötti diskurzusban („Darányi Ignác földművelésügyi miniszter: T. képviselőház! A mint ez

¹⁵ KÖVÉR György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In: GYÁNI Gábor–KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris, 2001. 91–93.

¹⁶ Uo. 92.

¹⁷ *Apponyi Albert levele Marczali Henrikhez, 1906. december 28.* In: *Apponyi Albert válogatott levelezése*. Szerk. ANKA László. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló, 2016 (a továbbiakban: AAVL). 247.

a törvényjavaslat megjelent, */Halljuk! Halljuk!/* a szociáldemokraták Bokányi¹⁸ vezérlete alatt kiadták a jelszót: a törvényjavaslatot, ezt a derestörvényt, ezt a jobbagy-törvényt, ezt a hóhértörvényt le kell venni a napirendről, vissza kell vonni.”¹⁹).

A történettudomány is átvette ezt az elnevezést, évtizedekig negatív minősítő jelzőként volt forgalomban marxista ideológiai okokból, de az 1989–1990-es rendszerváltás után is tovább élt az elnevezés és valahányszor a történeti irodalomban felbukkant az 1907. évi XLV. törvénycikkely, annyiszor maradt el annak egyértelmű tisztázása, hogy e jogszabály lehetővé tette vagy sem egy hatósági személy, vagy a cselédet felfogadó gazda számára, hogy a munkásait fizikálisan bántalmazza. Mindenestre jogász legyen a talpán az a történész, aki ezt egyértelműen ki meri jelenteni. Tudniillik a törvény igen bonyolult és a benne található több jogi kifejezés korabeli tartalma is tisztázásra szorul. Az előterjesztést jegyző miniszter a törvénytervezet indokolásában a következőképpen fogalmazott: „A 33. §. a gazda által igénybevehető fegyelmi eszközökről szól. A javaslat 3. §-a szerint a kiskorú cseléd a gazda házi fegyelme alatt áll, a nagykorú cseléddel szemben csak megdorgálás alkalmazható olyan mértékig, mint ameddig a dorgálás a gazda háznépével szemben meg van engedve. Az 1876: XIII. t. cz. 45. §-a a testi fenytésre vonatkozó rész mellőzésével lényegében át van véve a 33. §-ba. A dorgáláson felül a rendbüntetés is megengedtetik.”²⁰ Csakhogy az 1876. évi XIII. törvény 45. szakasza nem szól testi fenytésről.²¹ Az 1907-es törvény 33. szakasza szerint: „A gazda a cselédet, ha kötelessége ellen vét, mint háznépének tagját megdorgálhatja, nincs jogosítva azonban a cselédet pénzbírsággal vagy fizetéslevonással fenytíteni.”

Az egyértelmű a korabeli jogszabályok tükrében, hogy dorgálás alatt a korszakban nem testi bántalmazást értettek. Ami a testi fenytés kifejezést illeti, amely a korábbi évtizedek törvényeiben előfordult, Darányi törvénytervezetében és annak indoklásában oly módon jelent meg, amely az avatatlan olvasót félrevezetheti. A házi fegyelem volt a „cseléd-törvényben” az a jogintézmény, amely mögött felfedezhető a testi büntetés alkalmazásának joga.

Már a reformkorban a Deák Ferenc nevéhez kötött 1843-as büntetőjogi javaslatok is mellőzni kívánták a testfenytő büntetési tételeket.²² Azonban csak a *büntető tör-*

¹⁸ Bokányi Dezső (1871–1943) szociáldemokrata politikus, a Magyarországi Tanácsköztársaság idején munkaügyi és népjóléti népbiztos.

¹⁹ KN. 1906. IX. köt. (1907. május 17-i ülés) 198.

²⁰ INDOKOLÁS, 579.

²¹ 1876. évi XIII. törvény 45. szakasza: „A cseléd a gazda parancsait tisztelettel és megadással fogadni tartozik, kifejezések és cselekvények, melyek a család és háznép keretén kívül más személyek között sértőknek tekintethetnek – a gazda irányában nem támasztják a vélelmet, hogy a cselédet becsületében érinteni szándékozott volna.”

²² *Magyar- állam és jogtörténet*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998. 257.

vényekre és gyakorlatra vonatkozó némely intézkedésekről szóló 1871. évi LII. törvény cikk törölte el Magyarországon a testi fenytést. Viszont ez az eltörlési aktus nem volt teljes körű. Az 1879. évi XL. kihágási törvény 64. szakasza a házi fegyelem rendszabályait a gyermek tizenhat éves koráig korlátozta.

Márkus Dezső,²³ a korszak neves jogásza volt a tanulmány tárgyát képező törvénytervezet vitája folyamán az, aki tömören összefoglalta egy cikkben a házi fegyelem lényegét.²⁴ Az 1877. évi XX. törvény tette lehetővé gyakorlásának jogát. Határát úgy fogalmazta meg, hogy „csak a kiskorú egészségére ártalmatlan módon gyakorolható.”²⁵ Az 1884-es ipartörvény is az iparos házi fegyelme alá rendelte a tanoncot tizennyolc éves koráig. A Csemegi-kódex ide vonatkozó szakasza bizonyos mértékig büntetlenséget biztosít a házi fegyelem jogosultjának: „[...] annak gyakorlatában elkövetett könnyű testi sértés miatt büntetésnek nincs helye.”²⁶ Márkus pontosan meghatározta, mit enged meg ez a rendelkezés. „Ez a büntetőtörvénykönyvnek a testi sértésről adott meghatározása szerint azt jelenti, hogy a házi fegyelemre jogosultnak büntetlenül szabad a házi fegyelme alatt álló gyermeke, cselédje, tanonca testét »szándékosan, de ölési szándék nélkül bántalmaznia vagy annak egészségét sértenie, ha az ezáltal okozott sérülés, betegség vagy elmekór nyolc napnál tovább nem tartott.«²⁷

Tekintettel arra, hogy az elfogadott cselédtörvény harmadik szakaszában benne maradt, hogy „a kiskorú cseléd tizennyolcz éves koráig a gazda házi fegyelme alatt áll”, ezért annak lehetősége és joga is megmaradt 1907 után, hogy a tizennyolc esztendő be nem töltött cselédjét a gazda fizikálisan bántalmazza. Csak a tizennyolc évesnél idősebb munkavállalók esetében szűnt meg a jogszabály életbe léptetésével.

A TÖRVÉNYTERVEZET CÉLKITŰZÉSEI

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter a törvénytervezet indokolásában azt hozta fel érvként előterjesztése mellett, hogy hosszú esztendőök óta érzékelhető volt a közhangulat, miszerint a gazdák és cselédek közötti jogviszonyt addig szabályozó 1876. évi XIII. és az 1898. évi II. törvények tartalma megérett a változtatásra az évek folyamán lezajlott társadalmi és gazdasági változások miatt. Valamint a „[...] régi törvényből hiányzanak mindama szociális értékű rendelkezések, a melyeknek

²³ Márkus Dezső (1862–1912) jogász, jogi szakíró, kúriai bíró.

²⁴ MÁRKUS Dezső: Házi fegyelem gyakorlása. *A nő és a társadalom*, 1907. június 1. 98–100.

²⁵ Uo. 98.

²⁶ Uo. 99.

²⁷ Uo.

megállapítására ma már a nemzeti termelés zavartalan menetének a társadalmi béke alapján való biztosítása szempontjából szükség van.”²⁸ A korábbi cselédtörvények nem kezelték egyenrangú félként a gazdákat és a cselédeiket. Az előterjesztő meg is jegyezte, hogy „[...] törvénnyel kikényszeríteni a patriarchális viszonyt soha nem lehetett és nem is lehet. Patriarchális viszonyt csak a szeretet szála fonhatnak; azok között pedig, akiket csak a szerződés és jogszabályok kötelékei fűznek össze, a szeretetnek, az egymás megbecsülésének s a rokonszenvnek érzései csak akkor kelhetnek életre, ha a törvény előtt egyenlő a joguk, a kötelességük, az igazságuk s ha ezen helyzet kizárja a gyűlölködés, a gyanakvás keserüségét, a visszaélés jogtalanságának érzését.”²⁹

Darányi ennek a gazda és cseléd közötti jó viszonynak a kialakítását abban látta, hogy éppen a testi fenyítés lehetőségének jogától megfosztotta a munkaadót. Szolgálati vétség esetén csak dorgálást, vagy rendbüntetést alkalmazhatott cselédjeivel szemben. Tekintettel azonban arra, hogy a kiskorú – a 12–18 éves – cselédek esetében, amennyiben a gyermek szülőktől távol vállalt munkát a gazdát illetve a házi fegyelem joga, ami magába foglalta a testi fenyítést is. A miniszter ezt úgy magyarázta, hogy „[...] e rendelkezésre azért van szükség, mert a kiskorú szolgálatbalépés által, ha jogilag nem is, de tényleg függetleníti magát a szülői ház fegyelme alól s így ha a törvény nem gondoskodik a házifegyelem pótlásáról, könnyen bekövetkezhetik a veszély, hogy serdületlensége, tapasztalatlansága vagy a rossz társaság erkölcsi fejlődését hirtelen rossz irányba tereli, esetleg testi épségét is kockáztatja.”³⁰ Korábban az 1876. évi XIII. törvény a házi fegyelem jogának gyakorlását minden cseléddel szemben megadta a gazdának. 1907-ben azzal indokolta meg a tizennyolc évnél megszabott korlátot, mert az ipartörvényben már korábban szabályozták, hogy a tizennyolcadik életévét betöltött személyek, szülei, vagy gyámjuk beleegyezésével jogot nyernek az önálló ipar üzésére.

Meghatározták, hogy a cselédek testi épségének és egészségének megóvása szociális érdek. Ennek megőrzése mindenekelőtt való dolog, nem lehet olyan gazdasági érvre hivatkozni, amely ezt felülírhatja. Bár az előterjesztés szövege úgy érvelt, hogy nem is létezik az agráriumban olyan munka, ami helyes beosztással hátrányosan érinthetné bárki egészségét, vagy testi épségét. Megőrzésük érdekében előírta az élelmiszerek megfelelő mennyiségben és minőségben való kiszolgáltatását és a pihenésre kellő idő ráfordítását. A munkaadót a jogszabály arra is kötelezte, hogy a nála alkalmazásban álló cseléd, annak felesége és tizenkét esztendősnél fiatalabb gyer-

²⁸ INDOKOLÁS, 567.

²⁹ Uo. 568.

³⁰ Uo. 570.

mekének anyagi támogatásában részt vegyen, amennyiben a szolgálati idő folyamán betegségbe esnek önhibájukon kívül. Ez előrelépés volt az 1876-os artikulussal szemben, mert a korábbi szabályozásnál lényegesen nagyobb időben – negyvenöt napban – határozta meg a gazda betegsegélyezési kötelezettségét és kiterjesztette fentebb meghatározott családtagjaira is. „Sohasem hallottam, hogy az ilyen természetű kiadások csak egyetlen gazdának is megbillentették volna gazdasági mérlegét”³¹ – fogalmazta meg véleményét Darányi Ignác.

A cseléd elhalálása esetén a munkaadónak a költségek felével kellett hozzájárulni a temetkezéshez. „Az emberszeretet indoka mellett felhozható a szociális érdek is. A törvénynek azt kell bizonyítania, hogy a cseléd nem gép, mely ha ki nem javítható módon szétesik, ridegen félredobják, hanem a cseléd a termelésben munkálkodó társa a gazdának, a ki bizton számíthat arra, hogy ha kiesik kezéből a munkaeszköz, az a kinek a munkában társa volt, tisztességgel adja vissza annak az anyaföldnek, melynek szeretetében és művelésében együtt éltek.”³² A korábbi artikulus úgy rendelkezett, hogy a cseléd halála után hozzátartozóinak azonnal el kellett hagynia a gazda által az elhunyt munkavállaló számára biztosított lakhelyet, most erre egy hónapos türelmi időt kaptak.

Meghatározásra került az is hogy, a gazda egészséges lakást tartozik adni,³³ illetve, a közeljövőben törvényi előterjesztés készül arról is, hogy egy-egy cselédcsaládnak külön szoba és kamara jusson. (A földművelésügyi minisztérium készült is egy újabb, a „derestörvény” elfogadása után napirendre vett javaslattal, amelyben munkáslakások építéséhez állami támogatást rendelt.)

Munkaszünetet is biztosított az elképzelés, amely a vasárnapokon és a munkavállaló „saját sátoros ünnepein”³⁴ csak a rábízott háziállatok gondozását, férőhelyük tisztántartását írta elő. A vasárnap munkaszüneti nappá nyilvánításával az agrárvilág felzárkózott az ipari munkássághoz, melynek a parlament már az 1891-es ipartörvényben biztosította a szabad vasárnapot.³⁵

Előírta a jogszabálytervezet, hogy a gazdának kell állnia a cselédjei gyermekeinek elemi népiskolai tanítási költségeinek a felét.³⁶ A patriarchális jó viszony kiala-

³¹ Uo. 577.

³² Uo. 578.

³³ Buday Barna képviselő a javaslatról folytatott diskurzus folyamán kiszámolta, hogy 150 millió koronát igényelne a meglévő cselédlakások átalakítása, újak építése, amit a birtokos középosztály a képviselő véleménye szerint nem lenne képes előteremteni. KN. 1906. IX. köt. (1907. május 17-i ülés) 193.

³⁴ INDOKOLÁS. 579.

³⁵ HELLER Farkas: *Magyarország socialpolitikája*. Budapest, Németh, 1923. 9.

³⁶ Tekintettel arra, hogy Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára egy eszterdóval később az országgyűlés elfogadta az *elemi népiskolai oktatás ingyenességéről* szóló 1908.

kításán túl azzal érvelt e mellett a miniszter, hogy egy iskolázottabb, értelmesebb munkavállaló munkája is többet ér gazdaságilag.

A munkaadó gazdát pozitívan diszkriminálta a korábbi jogszabály, ha valamilyen konfliktus rendezéséről, kárigény érvényesítéséről, büntetésről volt szó. Az új törvénytervezet indokolásában a földművelésügyi tárca vezetője kifejtette, hogy „a gazdának önbíráskodásra nincs joga, hanem ha baja van a cseléddel, neki is épen úgy hatósághoz kell fordulnia, mint a cselédnek.”³⁷ Eltörölték a motozási jogot.

A jogegyenlőség mentén rendezték a szerződészegés kérdését, amely egyforma eljárást rendelt el a szerződészegő gazdával szemben éppen úgy, amint a szerződészegő cseléddel szemben tette. Hatóság volt hivatott arra, hogy egy szerződés felbontása esetén megállapítsa, az jogos avagy jogtalan. Amennyiben a szerződés jogtalanul lett felbontva, a jogtalanul cselekvő fél büntetésre és kártérítés fizetésére számíthatott. A törvény előírásainak megszegése a szerződéses időszak alatt kihágást képez, ami egyforma büntetési mértékkel sújtja a cselédet és a gazdát is. Az első kihágási esetben 200, a másodikban 400, a harmadik kihágási esetben pedig már 600 koronáig terjedő pénzbírsággal volt büntethető a visszaeső elkövető.

Ámbár elvileg egy olyan parlament öntötte végső formába a cselédtörvényt, amely elfogadta a liberalizmus egyenlőségeszméjét, mégis több esetben teret engedett a vidékenként eltérő tartalmú szokásjognak (12., 27. és 28. szakaszokban), amikor oly rendelkezéseket hozott, hogy az adott vidéken („a gazdaság helyén vagy legközelebbi környékén követett szokás irányadó”) elfogadottnak tekintett normákat kövessék.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK A KISKORÚ CSELÉDEKRŐL A TÖRVÉNYTERVEZET VITÁJÁBAN

A „cselédtörvény” képviselőházi megtárgyalása 1907. május közepén vette kezdetét és június 6-ig tartott. Összesen tizennégy vitanapot tartottak, majd a tizenötödik ülésen megszavazták a javaslatot. Tekintettel arra, hogy a parlamenti képvisellel nem rendelkező szociáldemokraták agitációt indítottak a törvénytervezet ellen, a képviselők igen élesen és nagy egyetértésben bírálták őket. Olyan demagóg bekiabálás is előfordult Buzáth Ferenc képviselő részéről, amely nem a gazda és a cseléd jogviszo-

évi XLVI. törvényt, a munkaadók az ilyen jellegű anyagi kiadás alól mentesültek. Ld ANKA László: Apponyi Albert és az elemi népiskolai oktatás ingyenessé tétele. *Új Pedagógiai Szemle*, 2011/11–12. 219–233.

³⁷ INDOKOLÁS, 580.

nyának rendezésében látta a megoldást, hanem: „[...] meg kell rendszabályozni a zsidó bérlőket és földbirtokosokat!”³⁸ Véleményével azonban egyedül maradt.

Mezőfi Vilmos agrárszocialista képviselőnek volt a legnehezebb dolga a javaslatról szóló diskurzus során, mivel, mint a cselédtörvény legfőbb parlamenti kritikását a felvetéseire reagáló Darányi miniszter és a többi képviselő is keményen támadta, többször zavarták meg felszólalásait bekiabálással, sőt megkérdőjelezték ahhoz való jogát, hogy a parasztság szószólójaként tekintsen önmagára. Mezőfi pedig nagyon komoly erkölcsi háttérrel lépett be a tárgyalásba, 285 községből küldtek kérvényeket a földmunkások, arra kérve őt, hogy a vitában az ezekben foglaltakat képviselje.³⁹ Azonban az agrárszocialista politikus egy taktikai hibát is elkövet, amikor egyik felszólalásában az eredetileg benyújtott törvénytervezet ellen tett kifogásokat, nem pedig az ellen, amely a földművelésügyi és a munkaügyi bizottsági előkészítő munkálatok után a plénum elé került megvitatásra. Ezzel olyan labdát dobott fel, amelynek leütését az országgyűlés többsége nem hagyhatta ki.

A képviselőházi vita során az elsők között emelkedett szólásra Giesswein Sándor, a Katolikus Néppárt tagja. A kiskorú cselédek kérdésével kezdte beszédét, és amellett érvelt, hogy ne tizenkettő, hanem legalább tizennégy-tizenöt éves kortól lehessen cselédként alkalmazni őket, addig pedig biztosítsák számukra az iskoláztatást, amelynek akkoriban tizenkét éves korig terjedt a korhatára. Viszont nem tartott attól, hogy a tizenéves cselédeket a mezőgazdasági munka túlterhelné. „Egészen más munka az, a mit félig-meddig játszva, szabad ég alatt, – ha mindjárt tíz óra hosszáig is vagy egész nap – közben-közben szórakozva végez a gyermek, (*Ugy van!*) és egészen más dolog az, – mint a hogy, sajnos, gyakran látjuk – a mikor 12–13 éves nemcsak fiu-, de leánygyermek is 10–12 óra hosszáig vannak foglalkoztatva valamely ipari munkánál a gépek zakatolása mellett, a gyárak bűzös levegőjében. (*Igaz! Ugy van!*) Ezt a két dolgot nem szabad összezavarni.”⁴⁰ Ezt a gondolatsorát befejezve áttért a házi fegyelem alkalmazására. Arra emlékeztette képviselőtársait, hogy bizony ők az iskolapadban tizennyolc-húsz esztendőskorukig mind házi fegyelem alá voltak helyezve. És fel is tette a kérdést, mi lett volna belőlük, ha nem tanítják őket rendre és fegyelemre? Kijelentette, hogy a demokrácia, a rend és a fegyelem egymás mellett megfér, sőt rend és fegyelem nélkül nem is lehetséges a demokrácia, csak a törvényhozásnak meg kell találnia a helyes mértéket, hogy a házi fegyelem ne legyen zsarnoki eszköz. A dorgálás jogának lehetőségét kivette volna Giesswein a törvényből, arra hivatkozva, hogy így azt a látszatot kelti a jogszabálytervezet,

³⁸ KN 1906, IX. köt. (1907. május 17-i ülés) 194.

³⁹ A 285 község felsorolását ld. uo. (1907. május 16-i ülés) 153.

⁴⁰ Uo. (1907. május 16-i ülés) 156.

mintha a gazdának és cselédjének nem egyforma volna a becsülete. Elfogadta a szónok, hogy a gazda feljebbvalója a cselédnek, és rendre utasíthatja, de a dorgálás jogintézményében ezen átlépő veszélyforrást látott, ami a feljebbvaló természetes jogát oly irányban toldja meg, amely visszaélésekre adhat okot. A házi fegyelem gyakorlását illetően egyetértett Giessweinnel a párttársa, Molnár János apát-kanonok is, aki szintén semmi kivetni valót nem talált abban, hogy a gazda akár a verés eszközével is jóra nevelje kiskorú cselédjét. Pedagógiai szempontból helyesnek tartotta, hogy ezt a törvénytervezet lehetővé teszi.⁴¹

Egy román nemzetiségi programmal megválasztott képviselő, Maniu Gyula a törvénytervezet visszavonása mellett érvelt. Emlékeztette a parlamenti többséget azon ígéretére, hogy egy új választójogi törvény kidolgozását ígérték és ennek megalkotására nyertek felhatalmazást a választóktól, semmi másra.⁴² A tizenhét éven aluli cselédre vonatkozó házi fegyelemről azt tartotta, annak alkalmazási joga csak akkor illesse meg a gazdát, ha e mellé ráruházza a törvényalkotó mindazon kötelezettségeket, amelyekkel egy szülő a gyermeke irányába tartozik.

Gaal Gaszton a Függetlenségi Párt soraiból emelkedett szólásra. Beszédében üdvözölte a javaslatnak azon intézkedési elemeit, amelyek az 1876-os, 1898-as törvényekben még benne foglaltattak, de a most tárgyalás alá vett javaslatban már tiltásként jelentek meg: a robot, az ingyen munka eltörlése, annak megszüntetése, hogy a gazda itallal fizessen a cseléd által végzett munkáért, amelyeket a diskurzusban többen is a feudalizmusra emlékeztető jelenségnek minősítettek. A gazda és a cseléd közötti szerződés felbontásának szigorú feltételrendszerével is azonosulni tudott, mondván, „a gazdának e javaslat csak egy dolgot ad, – t. i. a szerződés szentségét biztosítani kívánja, hogy ha az a gazda megfogadja azt a cselédet és becsületesen és tisztességesen eleget tesz azon kötelezettségeknek, melyek őt terhelik, ezzel szemben az egész szerződési időtartamra biztos lehessen, hogy cselédje nem fogja cserben hagyni.”⁴³ Fontos előrelépésnek tekintette azt, hogy harmincról negyvenötre emelkedett azon napok száma, mely időn keresztül a munkaadónak kötelessége volt a cselédje és családtagjai (felesége és kiskorú gyermekei) gyógykezeléséből kivenni a részét. Azzal már nem értett egyet, hogy a gazda finanszírozza a cselédjeinek elemi népiskolai oktatását, mert ez azt is jelentheti, hogy egy nemzetiségi iskolát is támogatni kellene egy magyar gazdának.

⁴¹ Uo. (1907. május 27-i ülés) 327.

⁴² Maniu szavaira reagálva az agrárminiszter emlékeztette a képviselőt, hogy az országgyűlést megnyitó trónbeszédben és a miniszterelnök kormányprogramjában is megemlégték egy új cseléd-törvény megalkotásának szükségességét, de akkor senki sem emelt ellene kifogást. KN 1906, IX. köt. (1907. május 17. ülés) 194.

⁴³ Uo. (1907. május 27-i ülés) 303.

Gaal a házi fegyelem jogáról is elmondta véleményét. „Nem engedi meg ezentúl azt, hogy felnőtt cselédek esetleg fiatal gazdák, vagy gazdatisztek ütlegeljenek. [...] De hogy mit találnak a felszólalt t. képviselő urak olyan rettenetesen félelmesnek abban a tekintetben, hogy a 18 éven aluli cselédek fegyelmi jog alatt maradjanak: ezt én, őszintén szólva, felfogni nem tudom. [...] Megtörténik, hogy a kiskoru cseléd elszegődik a harmadik, negyedik faluba, a felett az apa nem gyakorolhat fegyelmi hatalmat. [...] De hogy ha pl. az a gyerek gyümölcsöt lop vagy más valami kisebb visszaélést követ el, akkor még mindig sokkal jobb, hogy ha az az első béres, a kinek a kezére van bízva, kissé megfenyíti, mint hogyha törvény elé állítják, elítélik, több napig csukva tartják, bitangok, betyárok között, s így aztán elromlik. Százszor jobbnak tartom tehát a kiskoru cseléd felett a fegyelmi jog gyakorlásának fenntartását.”⁴⁴

Mezőfi Vilmos egyáltalán nem értett egyet a kiskorúakra vonatkozó paragrafusokkal. Azt kívánta, csak tizenöt esztendőskortól legyen módja egy gyermeknek arra, hogy cselédnek álljon. Azt az idealista-optimista nézetet is visszautasította, hogy az agráriumban nem található, nem adható olyan munka, amely túlterhelné a gyermeket. Felhívta a figyelmet arra, hogy az agrárszférában élő gyerekekről milyen halálózási statisztikák születtek. A házi fegyelem gyakorlását mereven elutasította. „Azt tartom emberségesnek, hogy ne adjunk idegen embernek fegyelmi jogot egy olyan gyermek felett, a ki szerződéssel kötelezte magát, hogy valami munkát végez, a ki mint egyenrangú, egyenjogú fél áll szemben a munkaadóval. [...] De már a modern pedagógia kimondta, hogy már az iskolában sem szabad botbüntetést alkalmazni. Ha az iskolának, a tanítónak, az oktatónak, igazgatónak, a ki oktatja, tanítja a gyermeket, nem szabad a gyermeket ütlegelnie, nézetem szerint annál kevésbé adhatjuk meg ezt a jogot az egyenrangú szerződő félnek, a munkaadó gazdának azzal a 12–13 éves cseléddel szemben, aki ugyanazon jogot kell hogy élvezze a javaslat szerint, mint bármely felnőtt mezőgazdasági cseléd.”⁴⁵

Számos képviselő nem támogatta a javaslatot, még a kormány többségi háttérét alkotó Függetlenségi és 48-as Párt tagjai sem ítélték meg egyformán a „cseléd-törvény” rendelkezéseit.⁴⁶ Darányi Ignác agrárminiszter az Alkotmánypárthoz tartozott. Ennek képviselői sokkal szolidárisabbak voltak a soraikból kikerülő tárcavezetőhöz, élénkebben vették védelmükbe a jogszabálytervezetet.

⁴⁴ Uo. 304.

⁴⁵ Uo. (1907. május 27. ülés) 321.

⁴⁶ FEHÉR, 407.

ÖSSZEGZÉS

Az 1907. évi XLV. törvénycikkely elfogadását követően megszavazta az országgyűlés a gazdasági munkásházak állami támogatásáról szóló 1907. évi XLVI. törvényt is. Erre a jogszabályra kevesebb figyelmet fordított a történelemtudomány, pedig ennek keretében 1909-ig 9455 munkásház építéséről hoztak döntést vármegyei közgyűléseken és települési szinten is. 1910 végéig 3604 házat át is adtak és a világháborúig tovább folytak az újabb építkezések. Bár az itt feltüntetett számokban megmutatózó eredmények nyilván nem voltak elegendők ahhoz, hogy a problémát megoldják, mégis nemzetközi figyelem irányult a törvényre és az építkezésekre. 1909-ben egy osztrák parlamenti küldöttség is Magyarországra látogatott és megvizsgálta a programot, majd ebből levonva a következtetéseket, és mintaként tekintve rá, a bécsi parlamenttel elfogadtatták a lakásjóléti alapról szóló törvényt. 1912-ben pedig az Amerikai Egyesült Államok budapesti főkonzulja kért információkat a munkáslakás-építési programról és hazaküldött jelentéseiben honfitársai figyelmébe ajánlotta, mint modellértékű tervet.⁴⁷

A koalíciós kormány elégedett volt saját alkotásával. Apponyi Albert gróf, aki a vallás- és közoktatásügyi tárcát vezette, a következőképpen fogalmazott egy magánlevélben: „[a kabinet] a kiegyezésre vonatkozó tárgyalások emésztő gondjai közt, létrehozta az iparfejlesztési, a munkásbiztosítási [...], *cseléd* és vasúti törvényt, no meg az én tanítási törvényeimet, melyek 6–6 millióval többet adnak a szegény tanítóknak: elég alkotás egy évre ilyen körülmények közt...”⁴⁸

Szekfü Gyula, a Horthy-kor meghatározó történésze és konzervatív ideológusa érdekes összehasonlítási példával próbálta magyarázni a dualizmus kori agrárvilág problémáit. „A földművelési kormányzat közegei és a nagygazdák sok jóindulattal és felelősségérzettel fáradoztak a parasztság anyagi és szellemi nivója emelésén s ha a következőkben mégis kedvezőtlen eredményekre jutunk, ez csak a nyugati, haladottabb állapotokhoz viszonyítva áll, nem pedig a keleti és balkáni szomszédainkhoz képest, ahol az oláh és szerb paraszt hasonlíthatatlanabban alacsonyabb

⁴⁷ HÁMORI, 35–36.

⁴⁸ Apponyi Albert levele Rákosi Jenőhöz, 1907. június 19. AAVL. 253. A kultuszminiszter az 1907-es év első felében elfogadott a hazai ipar fejlesztéséről (III. tc.), az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról (XIX. tc.), a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról (XLV. tc.), a vasúti szolgálati rendtartásról (XLIX. tc.), a magyar királyi államvasutak évi fizetéssel bíró alkalmazottai illetményének rendezéséről (L. tc.), az állami elemi népiskolai tanítók illetményének szabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről (XXVI. tc.), a nem állami elemi népiskolák jogviszonyáról és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól (XXVII. tc.) szóló jogszabályokra utalt a levelében.

fokon sínylődtek velük semmikép nem törődő demokrata, polgári kormányok vagy nagybirtokos arisztokraták járma alatt.”⁴⁹

A szocializmus évtizedei⁵⁰ során és az 1989–1990-es rendszerváltás után keletkezett szakirodalomban egyetértés van azt illetően, hogy a szociális előrelépést jelentő törvénynek a végrehajtása nem volt megfelelő, ami a munkavállaló cselédeket hátrányosan érintette, mert a végrehajtást olyan szereplőkre (főszolgabíró, jegyző, tisztiorvos) bízta, akik elfogultsággal viseltettek a helyi gazdák irányában a virilizmus miatt.⁵¹

A gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról szóló törvényben a fizikális bántalmazás joga csak a kiskorú cselédekkel szemben maradt meg jogosítványként a munkaadó kezében. Azonban a parlamenti többség nevelési cézzal tekintett erre, nem pedig úgy, hogy azzal a gazda egyoldalúan, a maga érdekei szerint fizikai terrorral rendezhet egy konfliktust és nem úgy tekintett a házi fegyelem⁵² jogára, mint az emberi méltóság alapjára, amely teljes mértékben elutasítja az erőszakot. Bár a házi fegyelem az artikulus része maradt, 58. szakaszában tiltották, kihágásnak minősítették és pénzbírsággal büntették azt, aki a gyermekcselédekkel kegyetlenkedik.

A törvény – bár a testi fenytést így csak részben számolta fel – mégis elindult ezen az úton és éppen eredményei ellenére kapta meg a pejoratív „derestörvény” címet. „Mi magyar gazdák”⁵³ – amint a földművelésügyi miniszter a képviselőtársait nevezte a törvénytervezetről folytatott diskurzusban – között ez a mentalitás volt uralkodó a huszadik század első éveiben.

⁴⁹ SZEKFÜ Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi, 1938. 329.

⁵⁰ A szocializmus korának a „derestörvényről” alkotott felfogását ld. DARÁNYI, 408.

⁵¹ DOLMÁNYOS, 646. HÁMORI, 27.

⁵² A „cselédtörvény” vitája során az országgyűlés üléstermében a képviselők többször hivatkoztak a porosz és szász jogban is megtalálható házi fegyelemre, de ezt helytelenül tették, mert azt a német jogban 1900-ban hatályon kívül helyezték.

⁵³ KN, 1906. IX. köt. (1907. május 17. ülés) 196.

